

MARIA GACEK-BORNA

UMIERALNOŚĆ NA OBSZARZE PÓŁNOCNYCH WOJEWÓDZTW POLSKI W ZRÓŻNICOWANIU SPOŁECZNO-ZAWODOWYM

Dokonujące się na obszarze północnych województw Polski zmiany w strukturze demograficznej, zawodowej i społecznej ludności są ostatnio przedmiotem zainteresowań demografów, socjologów i ekonomistów. Znajduje to między innymi uzasadnienie w dynamice demograficznej, która wyróżnia województwa północne od pozostałych ziem Polski. Od wielu lat obserwujemy w województwach północnych wysoki poziom przyrostu naturalnego. Czynnikiem, który wpływa na przyrost naturalny, jest umieralność. Z tego powodu celowe wydaje się podjęcie próby oceny tego zjawiska w województwach północnych na tle ogólnopolskim. Interesujące z punktu widzenia poznawczego jest zróżnicowanie częstotliwości zgonów między poszczególnymi województwami, a to z tego względu, że województwa te nie tworzą regionów o jednolitej strukturze gospodarczej. Dlatego w naszej ocenie zaakcentowane zostaną obok porównań ogólnopolskich, porównania między województwami. Z uwagi na dostępne materiały źródłowe różnicowanie poziomu zgonów przedstawić możemy dla dwóch grup społeczno-zawodowych za lata 1950/51 i 1960/61¹

Porównań dokonano między grupą zmarłych, których źródłem utrzymania było rolnictwo oraz grupą, która utrzymywała się ze źródeł pozarolniczych. Do zmarłych grupy pozarolniczej zaliczono również utrzymujących się z niezarobkowych źródeł. Połączenia tego dokonano dlatego, że w ewidencji zmarłych z lat 1950 i 1951 nie wyodrębniono niezarobkowego źródła utrzymania.

W omawianych przez nas grupach społeczno-zawodowych braliśmy pod uwagę tylko zgony ogółem. Zróżnicowania na miasta i wsie nie mogliśmy dokonać ze względu na brak takiego podziału według interesujących nas cech w spisie z 1950 r. Do północnych województw Polski zaliczyliśmy: województwo szczecińskie, koszalińskie, gdańskie i olsztyńskie.

¹ Pierwsze obszerniejsze studium w zakresie zróżnicowania ruchu naturalnego wg cech społeczno-zawodowych w okresie powojennym podjął Zbigniew Smoliński (Ruch naturalny ludności z uwzględnieniem cech społeczno-zawodowych, Warszawa 1965, Statystyka Polski, z. 115).

Podstawę do przeprowadzenia obliczeń stanowiły zgony zarejestrowane w wymienionych województwach w latach 1950/51 i 1960/61 według płci, wieku i źródła utrzymania oraz stany według spisu z 1950 r. i 1960 r., z uwzględnieniem tych samych cech. Podjęta próba oceny różnicowania się współczynników zgonów w latach 1950/51 i 1960/61 na obszarze północnych województw Polski, z uwagi na trudności zrekonstruowania materiałów źródłowych, stanowi wstępne studium w tym zakresie i będzie wymagała pogłębienia w toku dalszych badań.

Najbardziej ogólne zestawienie współczynników zgonów za lata 1950/51 i 1960/61 (tabela 1) wykazuje wielki spadek umieralności na omawianych ziemiach, a także i w całej Polsce. Spadek ten jest duży

Tabela 1

Współczynniki zgonów W północnych Województwach Polski W latach 1950/51 i 1960/61 wg płci i źródła utrzymania (na 1000 ludności)

Lata	Ogółem			Źródło utrzymania					
				rolnicze			pozarolnicze		
	razem	męż.	kobiety	razem	męż.	kobiety	razem	męż.	kobiety
Woj. szczecińskie									
1950/51	12,4	14,2	10,7	11,0	12,6	9,5	13,4	15,3	11,5
1960/61	5,8	6,5	5,1	6,9	8,1	5,8	5,3	5,8	4,8
Woj. koszalińskie									
1950/51	11,9	13,6	10,3	10,4	12,2	8,7	14,2	15,7	12,7
1960/61	6,0	6,9	5,2	6,6	7,8	5,5	5,6	6,3	4,9
Woj. gdańskie									
1950/51	11,5	12,9	10,2	11,6	13,3	10,0	11,5	12,8	10,3
1960/61	6,0	6,7	5,4	7,4	8,5	6,4	5,6	6,1	5,0
Woj. olsztyńskie									
1950/51	13,2	14,8	11,8	12,2	13,8	10,7	14,7	16,1	13,5
1960/61	6,9	7,9	6,0	7,6	9,0	6,3	6,2	6,9	5,6
Woj. północne									
1950/51	12,2	13,8	10,7	11,4	13,1	9,8	12,9	14,4	11,5
1960/61	6,2	7,0	5,4	7,2	8,4	6,0	5,6	6,2	5,1
Polska									
1950/51	12,1	13,4	10,9	11,5	13,1	10,2	12,6	13,6	11,7
1960/61	7,6	8,3	7,0	8,8	10,1	7,7	6,9	7,3	6,6

Uwaga: przyjęte do obliczeń stany, wg spisu z dnia 3 XII 1950 r. i 6 XII 1960 r., zostały podwyższone w grupie 0 lat, tj. niemowląt (urodzonych w czasie od daty spisu do końca roku) oraz w grupie mężczyzn wieku 20—24 lat (nie objętych spisem).

Źródło: Podstawę do obliczeń stanowiły dane archiwalne GUS oraz wyniki ostateczne Spisu Powszechnego z dnia 6 grudnia 1960 r., Statystyka Polski, Seria L, zeszyty 4, 16, 19, 22, 23, Ludność, Gospodarstwa domowa, część I tablice wojewódzkie.

dla obu płci, zarówno wśród utrzymujących się z rolnictwa, jak i z pozarolniczych źródeł utrzymania. Różnice między stopami zgonów dla poszczególnych województw wahają się od 47% do 58% na korzyść 1960 r., natomiast dla całej Polski wynoszą tylko 37%. Największy spadek umieralności w latach 1950/51 i 1960/61 obserwujemy w woj. szczecińskim, najmniejszy w woj. gdańskim. Można to wytłumaczyć odmiennymi cechami ludności zamieszkującej te województwa. Różnice między umieralnością w latach 1950/51 i 1960/61 są jeszcze większe, jeżeli weźmiemy pod uwagę stopy zgonów według źródła utrzymania. Przy pozarolniczym źródle utrzymania spadek na korzyść 1960 r. jest szczególnie duży, ponieważ w latach 1950/51 umieralność w tej grupie zawodowej była wyższa aniżeli wśród utrzymujących się z rolnictwa, natomiast po 10 latach sytuacja zmieniła się na odwrót.

Przyczyn takiego stanu można by się dopatrywać w tym, że w czasie okupacji hitlerowskiej więcej ucierpiała ludność miejska, a więc utrzymująca się przeważnie z pozarolniczych źródeł, co z kolei mogło zacią-

Tabela 2

Współczynniki zgonów niemowląt w północnych województwach Polski W latach 1950/51 i 1960/61 Wg płci i źródła utrzymania rodziców (na 1000 żywo urodzonych)

Województwa	Ogółem		Źródło utrzymania			
			rolnicze		pozarolnicze	
	1950/51	1960/61	1950/51	1960/61	1950/51	1960/61
Razem						
Szचेcińskie	137,5	63,2	129,3	78,3	142,5	55,4
Koszalińskie	127,1	60,1	116,8	70,6	139,4	51,9
Gdańskie	130,4	48,4	137,3	60,7	127,9	44,1
Olsztyńskie	142,8	66,0	136,4	78,4	150,5	54,3
Północne	134,4	58,8	129,8	72,7	137,7	50,3
Chłopy						
Szचेcińskie	150,6	67,4	136,9	87,2	159,2	57,5
Koszalińskie	141,0	67,1	132,5	78,8	151,0	58,0
Gdańskie	143,7	54,9	154,1	70,1	139,9	49,6
Olsztyńskie	160,3	75,1	152,6	89,9	169,7	61,1
Północne	148,8	65,6	144,2	82,5	152,1	55,5
Dziewczęta						
Szचेcińskie	123,6	58,7	120,9	69,2	125,2	53,2
Koszalińskie	112,3	52,9	100,5	62,2	126,7	45,3
Gdańskie	116,5	41,6	119,7	50,7	115,2	38,4
Olsztyńskie	124,4	56,6	119,2	66,4	130,6	47,1
Północne	119,2	51,6	114,5	62,5	122,5	44,8

żyć na współczynnikach umieralności w latach następujących bezpośrednio po wojnie. Hipoteza ta wymaga jednak w toku dalszych badań pewnej weryfikacji z uwagi na zaistniałe w tym czasie ruchy migracyjne między miastem a wsią.

Największy spadek umieralności wśród utrzymujących się z pozarolniczych źródeł nastąpił w woj. koszalińskim (o 60%), najmniejszy zaś w woj. gdańskim, w którym podobnie jak w Polsce wynosił około 51%. Jeżeli w tym ujęciu weźmiemy pod uwagę płeć, to zdecydowanie większa obniżka stopy zgonów nastąpiła u mężczyzn i to we wszystkich omawianych przez nas województwach oraz w Polsce.

Przechodząc do bardziej szczegółowej analizy otrzymanych wyników na wstępie należy zwrócić uwagę na kształtowanie się umieralności niemowląt (tabela 2). Dochodzimy tutaj do podobnych ogólnych wniosków jak przy analizie poprzedniej tabeli. W ciągu 10 lat nastąpił we wszystkich województwach północnych wielki spadek stopy zgonów niemowląt i to niezależnie od źródła utrzymania rodziców oraz płci. Z porównania obliczonych współczynników zgonów wynika, że szczególnie duże różnice na korzyść 1960 r. wystąpiły w województwie gdańskim (do 66%). W rezultacie woj. gdańskie posiadało w 1960 r. najniższe ogólne współczynniki zgonów spośród czterech omawianych przez nas województw i to bez względu na źródło utrzymania. Podobnie jak przy analizie tabeli 1 zauważamy, że w 1950 r. umieralność niemowląt, których rodzice utrzymywali się z pozarolniczych źródeł, była wyższa. Wyjątek pod tym względem stanowiło tylko woj. gdańskie. Przeważały tu zgony niemowląt, których rodzice utrzymywali się z rolnictwa. Po znacznym spadku stopy zgonów, jaki nastąpił w ciągu 10 lat, we wszystkich województwach obserwujemy znacznie niższą umieralność w rodzinach utrzymujących się poza rolnictwem. Wynosi ona od 44,1% w woj. gdańskim do 55,0% w woj. szczecińskim. Natomiast w rodzinach utrzymujących się z rolnictwa współczynniki te są znacznie wyższe i kształtują się w granicach 60,7% w woj. gdańskim do 78,4% w woj. olsztyńskim. Różnice w tym układzie są jeszcze większe, jeżeli uwzględnimy płeć. Są one szczególnie duże u niemowląt płci męskiej w rodzinach utrzymujących się z rolnictwa i dochodzą w woj. szczecińskim do 34%. W pozostałych województwach, chociaż w nieco mniejszym stopniu, obserwujemy podobne różnice i to dla obu płci.

Porównanie natężenia zgonów niemowląt oraz dzieci do dwóch lat w czterech województwach północnych łącznie i w Polsce² umożliwia

² Współczynniki natężenia zgonów dla Polski, podane w pracy Zbigniewa Smolińskiego, op. cit., s. 1, różnią się od obliczeń zawartych w naszym opracowaniu. Powodem tych rozbieżności może być między innymi (w pracy Z. Smolińskiego) zróżnicowanie współczynników zgonów według charakteru miejscowości, przyjęcie pewnych grup wieku w innych granicach oraz w naszej pracy doszacowania, jakich dokonano dla wieku 0 lat oraz w grupie mężczyzn w wieku 20—24 lat.

Tabela 3

Współczynniki zgonów dzieci w Wiek 0-2 lat w północnych województwach Polski W latach 1950/51 i 1960/61 Wg płci i źródła utrzymania rodziców (na 1000 dzieci danej grupy wieku)

Wiek	Płeć	Województwa północne		Polska	
		Źródło utrzymania			
		rolnicze	pozarolnicze	rolnicze	pozarolnicze
1950/51					
0	razem	129,8	137,7	126,4	122,2
	chłopcy	144,2	152,1	140,7	135,5
	dziewczęta	114,5	122,5	111,6	108,3
1	razem	15,7	16,1	13,7	12,5
	chłopcy	15,9	17,4	14,1	13,2
	dziewczęta	15,5	14,8	13,2	11,9
2	razem	5,4	6,2	4,8	5,1
	chłopcy	5,7	6,4	4,8	5,4
	dziewczęta	5,1	6,1	4,7	4,9
1960/61					
0	razem	72,7	50,3	67,3	51,6
	chłopcy	82,5	55,5	74,3	58,5
	dziewczęta	62,5	44,8	60,0	44,3
1	razem	5,2	3,6	4,6	3,0
	chłopcy	5,5	3,6	4,7	3,1
	dziewczęta	4,9	3,6	4,6	3,0
2	razem	2,3	1,6	1,9	1,3
	chłopcy	2,6	2,0	2,0	1,4
	dziewczęta	1,9	1,1	1,7	1,2

Źródło: patrz tabela 1.

tabela 3. Tak samo, jak w dwóch poprzednich, i w tej tabeli widoczne jest obniżenie stopy zgonów w ciągu dwóch omawianych przez nas okresów zarówno na terenie północnych województw, jak i całej Polski i dochodzi w wieku dwóch lat do 75%. W tabeli tej widoczne są również różnice, jakie w latach 1950/51 wystąpiły między współczynnikami zgonów województw północnych i Polski przy zróżnicowaniu według źródła utrzymania. W województwach północnych, jak już to uprzednio zaznaczyliśmy, występowała w tym okresie wyraźna przewaga zgonów niemowląt w rodzinach utrzymujących się z pozarolniczych źródeł. W Polsce zaś, chociaż nieznacznie (tylko około 5%), przeważały zgony niemowląt w rodzinach rolniczych. Jedynie umieralność dzieci w wieku dwóch lat była na ziemiach północnych i w Polsce większa w rodzinach rolników. Różnice w umieralności ze względu na źródło utrzymania zmieniły się w latach 1960/61 na korzyść pozarolniczego tak, że i w województwach północnych i w Polsce przeważały zgony niemowląt oraz dzieci do dwóch lat w rodzinach utrzymujących się z rolnictwa. Należy jednak zwrócić

Współczynniki zgonów w północnych województwach Polski (miasta i wieś razem)

Źródło utrzymania r = razem m = mężczyźni k = kobiety		Ogółem	Grupy				
			0-4	5-9	10-14	15-19	20-24
Województwo							
Rolnicze	r	11,0	36,1	1,7	1,5	2,1	2,9
	m	12,6	38,7	2,3	1,7	2,8	3,6
	k	9,5	33,4	1,1	1,2	1,3	2,2
Pozarolnicze	r	13,4	44,1	2,7	1,8	2,9	3,9
	m	15,3	48,4	3,3	2,0	3,0	5,0
	k	11,5	39,6	2,2	1,6	2,8	3,0
Województwo							
Rolnicze	r	10,4	31,5	2,0	1,2	2,0	2,7
	m	12,2	34,9	2,1	1,7	2,1	3,9
	k	8,7	27,9	1,8	0,8	1,8	1,8
Pozarolnicze	r	14,2	40,6	2,2	1,3	2,3	4,3
	m	15,7	44,5	2,6	1,9	2,3	6,0
	k	12,7	36,6	1,7	1,2	2,2	2,9
Województwo							
Rolnicze	r	11,6	37,5	1,4	0,9	1,9	2,8
	m	13,3	41,8	1,6	1,1	2,1	3,5
	k	10,0	33,0	1,2	0,8	1,8	2,1
Pozarolnicze	r	11,5	35,6	2,0	1,2	2,0	3,1
	m	12,8	39,2	2,2	1,4	2,3	3,8
	k	10,3	31,9	1,8	1,0	1,6	2,4
Województwo							
Rolnicze	r	12,2	39,1	1,4	1,2	2,1	2,8
	m	13,8	43,6	1,4	1,4	2,5	2,6
	k	10,7	34,4	1,4	1,0	1,6	1,9
Pozarolnicze	r	14,7	45,3	2,0	1,8	2,8	3,6
	m	16,1	50,2	2,2	2,4	3,6	4,4
	k	13,5	40,2	1,7	1,3	2,0	2,8
Województwa							
Rolnicze	r	11,4	36,0	1,6	1,2	2,0	2,8
	m	13,1	39,8	1,8	1,4	2,4	3,6
	k	9,8	32,1	1,4	0,9	1,6	2,0
Pozarolnicze	r	12,9	40,2	2,2	1,5	2,4	3,6
	m	14,4	44,2	2,5	1,8	2,7	4,5
	k	11,5	36,0	1,8	1,2	2,0	2,7
Polska							
Rolnicze	r	11,5	32,6	1,4	1,1	1,8	2,9
	m	13,1	36,1	1,5	1,3	2,1	3,5
	k	10,2	29,1	1,3	1,0	1,6	2,4
Pozarolnicze	r	12,6	33,1	1,8	1,3	2,2	3,3
	m	13,6	36,5	1,9	1,5	2,5	4,0
	k	11,7	29,6	1,6	1,0	1,9	2,7

Źródło: patrz tabela 1.

W latach 1950/51 wg płci, wieku i źródła utrzymania (na 1000 ludności)

wieku

25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70 i więcej
szczecińskie									
2,5	2,7	3,0	4,9	6,8	9,0	14,5	21,0	33,3	63,2
3,1	3,1	3,1	6,3	9,5	12,2	19,4	24,9	40,7	76,4
2,1	2,3	2,9	3,6	4,5	6,2	9,5	17,3	27,5	55,0
3,8	3,9	5,0	6,4	10,3	12,1	19,3	25,6	38,0	89,3
4,6	4,8	5,9	8,2	13,7	15,4	24,8	30,9	54,8	12,8
2,9	2,8	3,9	4,5	6,9	8,9	14,4	21,4	26,9	72,4
koszalińskie									
2,2	3,2	3,2	3,8	6,9	8,7	13,2	21,6	31,2	67,6
2,8	3,7	3,7	4,3	9,1	11,1	18,7	26,5	40,2	78,7
1,7	2,9	2,8	3,4	4,9	6,7	8,0	17,3	23,5	59,9
3,6	3,7	5,6	6,8	9,2	16,6	20,7	33,4	50,8	115,9
4,4	4,0	6,4	8,2	9,7	19,6	26,3	42,2	61,1	121,3
3,0	3,4	4,7	5,3	8,7	13,8	15,8	26,6	43,2	112,6
gdańskie									
3,2	2,8	4,1	4,8	6,1	8,6	11,0	14,1	25,2	72,5
3,3	2,8	5,2	5,0	7,9	12,0	13,2	17,8	30,2	83,2
3,2	2,8	3,2	4,6	4,6	6,0	9,4	11,2	21,3	63,9
3,0	3,0	4,1	5,3	6,8	11,8	17,3	26,6	38,7	99,1
3,7	3,3	4,5	6,2	8,3	14,4	21,7	35,1	47,9	109,2
2,4	2,8	3,7	4,4	5,3	9,5	13,7	20,9	32,7	92,4
olsztyńskie									
3,1	3,3	3,7	4,0	6,8	9,8	13,7	20,6	31,0	74,9
3,3	4,0	4,2	4,5	8,5	13,3	17,8	25,9	36,7	84,0
3,0	2,8	3,3	3,5	5,4	7,1	10,6	16,7	26,3	68,2
3,3	4,3	5,2	6,0	9,0	13,0	18,6	33,0	52,8	110,8
3,9	4,6	5,7	7,5	11,6	15,4	22,6	40,4	64,0	109,4
2,8	4,0	4,7	4,6	6,5	11,0	15,3	28,3	45,1	111,7
północne									
2,8	3,1	3,5	4,3	6,7	9,1	13,1	19,1	29,7	71,6
3,1	3,4	4,1	4,9	8,7	12,2	17,3	23,6	36,1	82,1
2,5	2,7	3,1	3,7	4,9	6,6	9,6	15,4	24,4	63,9
3,4	3,6	4,7	5,8	8,2	12,8	18,4	28,7	43,4	102,6
4,1	4,0	5,3	7,1	10,1	15,6	23,1	36,4	54,5	112,1
2,7	3,1	4,1	4,6	6,3	10,3	14,4	23,4	35,9	96,7
Polska									
3,1	3,3	3,6	4,4	6,4	9,3	13,9	19,0	30,7	73,6
3,8	3,8	4,3	5,5	8,4	12,5	18,6	24,4	37,4	86,2
2,6	2,9	3,2	3,6	4,8	6,9	10,4	15,1	26,0	65,8
3,4	3,7	4,5	5,7	8,3	12,7	19,5	34,0	51,6	121,6
4,1	4,3	5,2	6,7	9,9	15,7	24,2	44,2	64,7	131,1
2,8	3,1	3,9	4,7	6,8	10,0	15,6	26,7	42,6	115,8

uwagę na wysokość obliczonych współczynników. Są one w województwach północnych w rodzinach rolniczych wyższe od danych dla całej Polski, natomiast w rodzinach nierolniczych zbliżone do danych ogólnopolskich.

Przegląd współczynników umieralności na obszarze północnych województw i Polski w pięcioletnich grupach wieku oraz według uprzednio już rozpatrywanych cech umożliwiają tabele 4, 5, 6. Przedstawiają one współczynniki zgonów w latach 1950/51, następnie w latach 1960/61, a w końcu dają porównanie obydwóch okresów, przy czym wartości za lata 1950/51 zostały przyjęte jako 100.

Porównując zawarte w tabeli 4 liczby dotyczące częstości zgonów w grupach według źródła utrzymania zauważamy, że w latach 1950/51 zgony we wszystkich województwach północnych oraz w Polsce, bez względu na grupę wieku i płeć, były częstsze wśród utrzymujących się z pozarolniczych źródeł aniżeli z rolnictwa. Dotyczy to również z małymi odchyleniami woj. gdańskiego, które w dotychczasowych rozważaniach stanowiło pod tym względem wyjątek. Te różnice kształtują się w każdym z województw oraz w każdej grupie wieku nieco inaczej i mieszczą się w granicach od kilku do kilkudziesięciu procent. Trudno jest więc zaobserwować na podstawie przytoczonego materiału empirycznego podobieństwa między poszczególnymi województwami, a tym samym ustalić jakieś prawidłowości. Celowe wydaje się w przyszłości podjęcie w tym kierunku odpowiednich badań, uwzględniających czynniki związane z ekonomiką regionu. Możemy jedynie stwierdzić, że różnice w umieralności ze względu na źródło utrzymania były najmniejsze w woj. gdańskim oraz w Polsce. Jeżeli przyjmiemy, że obliczone współczynniki zgonów dla czterech północnych województw łącznie stanowią pewną reprezentację, upoważniającą do porównań z danymi ogólnopolskimi, to stwierdzamy³, że w latach 1950/51 współczynniki zgonów ludności rolniczej województw północnych były bardzo zbliżone do ogólnopolskich. Nieco inaczej kształtowały się współczynniki zgonów przy pozarolniczym źródle utrzymania. W grupach wieku 5—19 lat współczynniki zgonów w województwach północnych były wyższe od współczynników ogólnopolskich o około 18%. Natomiast w grupach wieku 60—70 i więcej lat o prawie taki sam procent niższe. Różnice w umieralności ze względu na płeć były tutaj we wszystkich układach bardzo wyraźne. Nie będziemy ich jednak bliżej omawiać, ponieważ jest to zjawisko powszechnie znane.

W tabeli 5 zostały przedstawione współczynniki zgonów według tych samych cech co w tabeli 4 dla okresu o 10 lat późniejszego, tj. dla lat 1960/61. Zróznicowanie umieralności według źródła utrzymania i pięcio-

³ Grupy wieku 0—4 nie bierzemy pod uwagę w tym omówieniu.

letnich grup wieku pozwala stwierdzić, że w latach 1960/61 współczynniki zgonów ogółem oraz w grupach wieku 0—19 lat były dla utrzymujących się z pozarolniczych źródeł w północnych województwach i w Polsce niższe. Potwierdza to więc nasze spostrzeżenia wysunięte poprzednio (tab. 1, 2, 3). W pozostałych zaś grupach wieku niższe współczynniki zgonów występują wśród utrzymujących się z rolnictwa. Dotyczy to wszystkich omawianych województw oraz Polski. Należy jednak zaznaczyć, że nie możemy i tutaj ustalić żadnych podobieństw ani tendencji, bo chociaż w każdym województwie i w każdej grupie wieku współczynniki umieralności nie różnią się istotnie między sobą, to jednak kształtują się nieco inaczej. Przyjmując natomiast do porównań współczynniki umieralności obliczone dla czterech województw łącznie i współczynniki ogólnopolskie stwierdzamy, że umieralność wśród utrzymujących się z rolnictwa była na ziemiach północnych nieco wyższa niż w całym kraju, natomiast wśród utrzymujących się z pozarolniczych źródeł bardzo zbliżona do danych ogólnopolskich, a w grupie powyżej 44 lat niższa.

Porównanie współczynników zgonów w województwach północnych i w Polsce z lat 1960/61 do współczynników zgonów sprzed 10 lat (1950/51) uzyskaliśmy w tabeli 6. Obliczone wskaźniki potwierdzają wielki spadek umieralności, jaki w tym czasie nastąpił na całym świecie. Nie wnikając na razie w drobne wyjątki stwierdzamy, że prawie wszystkie wskaźniki nie przekraczają poziomu z 1950 r., a ich dolna granica wynosi 12,5. W zależności od wieku, płci i źródła utrzymania obserwujemy mniejszy lub większy spadek umieralności w ciągu badanego okresu. Najbardziej obniżyła się śmiertelność wśród utrzymujących się z pozarolniczych źródeł, a szczególnie wśród dziewcząt w grupach wieku 0—4 i 5—9. Na pierwsze miejsce pod tym względem wysuwa się woj. szczecińskie. Nieliczne przypadki, w których współczynniki zgonów z lat 1960/61 są większe od współczynników okresu 1950/51, odnoszą się w większości do zmarłych płci męskiej w wieku powyżej 60 lat, którzy utrzymywali się z rolnictwa. Z porównania wskaźników, obliczonych dla czterech północnych województw łącznie, z wskaźnikami dla Polski wynika, że na ziemiach północnych nastąpił większy spadek umieralności wśród utrzymujących się z pozarolniczych źródeł, natomiast w Polsce wśród rolników.

Obliczone wskaźniki można by jeszcze dalej i wnikliwiej analizować. Ponieważ jednak w ciągu ostatnich 10 lat obserwujemy poważne zmiany w strukturze ludności kraju, w tym również na terenie badanych województw, dlatego przytoczone w naszych rozważaniach współczynniki zgonów powinny być traktowane z odpowiednią ostrożnością. W celu uchwycenia wpływu zmian w strukturze wieku ludności na umieralność ogółem oraz według źródła utrzymania — w omawianych wojewódz-

Współczynniki zgonów W północnych Województwach Polski (miasta i wsie razem)

Źródło utrzymania r = razem m = mężczyźni k = kobiety		Ogółem	Grupy				
			0-4	5-9	10-14	15-19	20-24
							Województwo
Rolnicze	r	6,9	15,5	0,7	0,7	1,1	1,5
	m	8,1	17,6	0,8	1,0	1,2	2,3
	k	5,8	13,4	0,6	0,5	0,9	0,8
Pozarolnicze	r	5,3	10,8	0,6	0,4	0,7	1,7
	m	5,8	11,5	0,9	0,7	1,1	2,5
	k	4,8	10,1	0,4	0,2	0,4	0,8
							Województwo
Rolnicze	r	6,6	15,2	0,7	0,6	1,2	1,7
	m	7,8	16,9	0,9	0,6	1,6	2,6
	k	5,5	13,4	0,4	0,5	0,9	0,8
Pozarolnicze	r	5,6	10,9	0,5	0,5	1,1	1,9
	m	6,3	12,3	0,6	0,7	1,6	2,8
	k	4,9	9,4	0,4	0,2	0,6	1,2
							Województwo
Rolnicze	r	7,4	13,5	0,7	0,7	1,2	1,7
	m	8,5	15,4	0,9	0,9	1,9	2,2
	k	6,4	11,5	0,6	0,5	0,5	1,2
Pozarolnicze	r	5,6	9,1	0,5	0,5	0,8	1,3
	m	6,1	10,1	0,7	0,6	0,9	2,0
	k	5,0	8,1	0,3	0,3	0,7	0,7
							Województwo
Rolnicze	r	7,6	17,0	0,6	0,5	1,2	1,5
	m	9,0	19,2	0,7	0,8	1,9	2,2
	k	6,3	14,7	0,5	0,2	0,6	0,7
Pozarolnicze	r	6,2	11,9	0,5	0,6	0,9	1,6
	m	6,9	13,5	0,6	0,8	1,3	2,7
	k	5,6	10,3	0,4	0,4	0,4	0,6
							Województwa
Rolnicze	r	7,2	15,5	0,7	0,6	1,2	1,6
	m	8,4	17,5	0,8	0,8	1,7	2,3
	k	6,0	13,5	0,5	0,4	0,7	0,8
Pozarolnicze	r	5,6	10,4	0,5	0,5	0,9	1,5
	m	6,2	11,5	0,7	0,7	1,2	2,4
	k	5,1	9,3	0,4	0,3	0,6	0,8
							Polska
Rolnicze	r	8,8	14,1	0,6	0,5	0,9	1,4
	m	10,1	15,6	0,7	0,6	1,2	1,9
	k	7,7	12,7	0,5	0,4	0,6	0,9
Pozarolnicze	r	6,9	10,6	0,5	0,4	0,9	1,4
	m	7,3	11,9	0,6	0,6	1,2	2,1
	k	6,6	9,2	0,4	0,3	0,5	0,8

Źródło: patrz tabela 1.

w latach 1960/61 wg płci, wieku i źródła utrzymania (na 1000 ludności)

wieku									
25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70 i więcej
szczecińskie									
2,0	2,4	2,0	3,1	4,6	5,6	12,1	19,0	31,9	75,4
2,5	4,0	3,3	4,4	5,8	7,0	15,1	24,9	41,0	78,5
1,5	1,3	1,1	2,1	3,6	4,3	9,5	13,9	23,6	73,3
1,7	2,0	2,7	3,7	6,4	8,3	13,7	20,0	30,0	62,7
2,4	2,5	3,1	4,2	8,0	10,4	18,4	25,0	39,5	71,6
0,9	1,5	2,3	3,2	4,5	6,3	9,7	16,4	23,8	57,8
koszalińskie									
1,6	1,7	2,0	3,4	4,6	7,6	11,1	17,6	30,1	71,2
2,4	2,6	2,9	4,5	5,7	9,7	14,7	22,3	39,3	77,8
1,0	1,1	1,4	2,5	3,6	5,7	7,7	13,3	21,8	66,7
2,3	2,2	2,7	4,2	5,1	7,1	13,2	18,1	26,6	60,8
3,2	2,9	3,3	4,7	5,3	8,6	17,7	25,3	35,4	67,8
1,3	1,4	2,0	3,7	4,9	5,5	9,3	12,6	20,6	56,8
gdańskie									
1,3	1,9	2,2	2,7	4,6	5,8	9,9	16,1	28,0	79,1
1,8	2,4	2,5	3,4	5,9	7,6	12,8	18,8	34,6	85,6
0,9	1,6	2,0	2,3	3,6	4,3	7,4	13,8	22,6	73,8
1,5	1,7	2,4	2,8	4,4	7,3	10,1	17,7	28,7	67,9
2,1	2,2	3,2	3,4	5,1	9,2	13,0	25,3	37,8	80,1
0,9	1,1	1,7	2,3	3,7	5,4	7,5	12,2	22,7	60,9
olsztyńskie									
1,8	1,8	2,1	3,3	5,0	7,1	11,1	18,5	30,5	73,3
2,5	2,3	3,2	4,5	6,3	10,4	15,8	25,2	38,7	81,3
1,1	1,5	1,3	2,3	4,0	4,2	7,0	12,7	23,7	67,7
1,6	2,0	2,3	3,0	4,4	7,8	12,4	18,2	27,7	71,0
2,2	2,8	2,9	4,0	5,6	9,4	17,2	27,1	35,9	81,2
0,9	1,1	1,6	2,0	3,3	6,3	8,1	12,0	22,5	65,6
północne									
1,7	2,0	2,1	3,1	4,7	6,7	11,0	17,8	30,0	74,9
2,3	2,8	3,0	4,2	5,9	8,8	14,7	22,9	38,2	81,5
1,1	1,3	1,4	2,3	3,7	4,6	7,7	13,3	23,0	70,1
1,7	1,9	2,5	3,3	4,9	7,5	11,7	18,3	28,4	66,7
2,4	2,5	3,2	3,9	5,8	9,4	15,4	25,6	37,4	77,1
1,0	1,2	1,9	2,7	4,0	5,7	8,3	13,1	22,6	60,9
Polska									
1,5	1,7	2,0	2,8	4,3	6,5	10,8	17,9	30,2	79,4
2,1	2,5	2,7	3,8	5,7	8,9	14,8	24,1	38,4	88,3
1,1	1,2	1,6	2,1	3,3	4,7	7,6	13,1	23,9	73,6
1,7	2,0	2,5	3,5	5,3	8,2	12,8	20,0	31,0	74,7
2,2	2,5	3,0	4,1	6,3	10,2	16,6	26,9	41,7	87,4
1,0	1,4	1,9	2,8	4,3	6,2	9,4	15,0	24,6	68,2

Porównanie współczynników zgonów ludności północnych województw

Źródło utrzymania r = razem m = mężczyźni k = kobiety		Ogółem	Grupy				
			0-4	5-9	10-14	15-19	20-24
Województwo							
Rolnicze	r	62,7	42,9	41,2	46,7	52,4	51,7
	m	64,3	45,5	34,8	58,8	42,9	63,9
	k	61,1	40,1	54,5	41,7	69,2	36,4
Pozarolnicze	r	39,6	24,5	22,2	22,2	24,1	43,6
	m	37,9	23,8	27,3	35,0	37,0	50,0
	k	41,7	25,5	18,2	12,5	14,3	26,7
Województwo							
Rolnicze	r	63,5	48,3	35,0	50,0	60,0	63,0
	m	63,9	48,4	42,9	35,3	76,2	66,7
	k	63,2	48,0	22,2	62,5	50,0	44,4
Pozarolnicze	r	39,4	26,8	22,7	38,5	47,8	44,2
	m	40,1	27,6	23,1	36,8	69,6	46,7
	k	38,6	25,7	23,6	16,7	27,3	41,4
Województwo							
Rolnicze	r	63,8	36,0	50,0	77,8	63,2	60,7
	m	63,9	36,8	56,3	81,8	90,5	62,9
	k	64,0	34,8	50,0	62,5	27,8	57,1
Pozarolnicze	r	48,7	25,6	25,0	41,7	40,0	41,9
	m	47,7	25,8	31,8	42,9	39,1	52,6
	k	48,5	25,4	16,7	30,0	43,8	29,2
Województwo							
Rolnicze	r	62,3	43,5	42,9	41,7	57,1	53,6
	m	65,2	44,0	50,0	57,1	76,0	84,6
	k	59,2	42,8	33,8	24,2	35,6	33,9
Pozarolnicze	r	42,2	26,3	25,0	33,3	32,1	44,4
	m	42,9	26,9	27,3	33,3	36,1	61,4
	k	41,5	25,6	23,5	30,8	20,0	21,4
Województwa							
Rolnicze	r	63,2	43,1	43,8	50,0	60,0	57,1
	m	64,1	44,0	44,4	57,1	70,8	63,9
	k	61,2	42,1	35,7	44,4	43,8	40,0
Pozarolnicze	r	43,4	25,9	22,7	33,3	37,5	41,7
	m	43,1	26,0	28,0	38,9	44,4	53,3
	k	44,3	25,8	22,2	25,0	30,0	29,6
Polska							
Rolnicze	r	76,5	43,3	42,9	45,5	50,0	48,3
	m	77,1	43,2	46,7	46,2	57,1	54,3
	k	75,5	43,6	38,5	40,0	37,5	37,5
Pozarolnicze	r	54,8	32,0	27,8	30,8	40,9	42,4
	m	53,7	32,6	31,6	40,0	48,0	52,5
	k	56,4	31,1	25,0	30,0	26,3	29,6

Polski z lat 1950/51 i 1960/61 (w procentach - lata 1950/51 = 100%)

wieku									
25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70 i więcej
szczecińskie									
80,0	88,9	66,7	63,3	67,6	62,2	83,4	90,5	95,8	119,3
80,6	129,0	106,5	69,8	61,1	57,4	77,8	100,0	100,7	102,7
71,4	56,5	37,9	58,3	80,0	69,4	100,0	80,3	85,8	133,3
44,7	51,3	54,0	57,8	62,1	68,6	71,0	78,1	78,9	70,2
52,2	52,1	52,5	51,2	58,4	67,5	74,2	80,9	72,1	58,8
31,0	53,6	59,0	71,1	65,2	70,8	67,4	76,6	88,5	79,8
koszalińskie									
72,7	53,1	62,5	89,5	66,7	87,4	84,1	81,5	96,5	105,3
85,7	70,3	78,4	104,7	62,6	87,4	78,6	84,2	97,8	98,9
58,8	37,9	50,0	73,5	73,5	85,1	96,3	76,9	92,8	111,4
63,9	59,5	48,2	61,8	55,4	42,8	63,8	54,2	52,4	52,5
72,7	72,5	51,6	57,3	54,6	43,9	67,3	60,0	57,9	55,9
43,3	41,2	42,6	69,8	56,3	39,9	58,9	47,4	47,7	50,4
gdańskie									
40,6	67,9	53,7	56,3	75,4	67,4	90,0	114,2	111,1	109,1
54,5	85,7	48,1	68,0	74,7	63,3	97,0	105,6	114,6	102,9
28,1	57,1	62,5	50,0	78,3	71,7	78,7	123,2	106,1	115,5
50,0	56,7	58,5	52,8	64,7	61,9	58,4	66,5	74,2	68,5
56,8	66,7	71,1	54,8	61,4	63,9	59,9	72,1	78,9	73,4
37,5	39,3	45,9	52,3	69,8	56,8	54,7	58,4	69,4	65,9
olsztyńskie									
58,1	54,5	56,8	82,5	73,5	72,4	81,0	89,8	98,4	97,9
75,8	57,5	76,2	100,0	74,1	78,2	88,8	97,3	105,4	96,8
38,5	52,0	40,8	65,5	73,2	59,2	65,6	76,4	89,9	99,3
48,5	46,5	44,2	50,0	48,9	60,0	66,7	55,2	52,5	64,1
56,4	60,9	50,9	53,3	48,3	61,0	76,1	67,1	56,1	74,2
32,1	27,5	34,0	43,5	50,8	56,4	52,9	42,4	49,9	58,7
północne									
60,7	64,5	60,0	72,1	70,1	73,6	84,0	93,2	101,0	104,6
74,2	82,4	73,2	85,7	67,8	73,0	85,0	97,0	105,8	99,3
44,0	48,1	45,2	62,2	75,5	69,7	80,2	86,4	94,3	109,7
50,0	52,8	53,2	56,9	59,8	58,6	63,6	63,8	65,4	65,0
58,5	62,5	60,4	54,9	57,4	60,3	66,7	70,3	68,6	68,8
37,0	38,7	46,3	58,7	63,5	55,3	57,6	56,0	63,0	63,0
Polska									
48,4	51,5	55,6	63,6	67,2	69,9	77,7	94,2	98,4	107,9
55,3	65,8	62,8	69,1	67,9	71,2	79,6	98,8	102,7	102,4
42,3	41,4	50,0	58,3	68,8	68,1	73,1	86,8	91,9	111,9
50,0	54,1	55,6	61,4	63,9	64,6	65,6	58,8	60,1	61,4
53,7	58,1	57,7	61,2	63,6	65,0	68,6	60,9	64,5	66,7
35,7	45,2	48,7	59,6	63,2	62,0	60,3	56,2	57,7	58,9

twach — posłużyliśmy się standaryzowanymi⁴ współczynnikami zgonów. Porównanie surowych i standaryzowanych współczynników zgonów z lat 1960/61 umożliwia tabela 7.

Obliczone w ten sposób standaryzowane współczynniki zgonów mają wykazać, jak kształtowałyby się umieralność w 1960 r., gdyby struktura wieku ludności poszczególnych województw nie uległa w ciągu dziesięciu lat zmianom i odpowiadałaby danym spisowym z 1950 r. Z powyższego porównania wynika, że stopy ogółem dla wszystkich wo-

Tabela 7

Surowe i standaryzowane współczynniki zgonów ludności północnych województw Polski W latach 1960/61

Województwo		Źródło utrzymania		
		Ogółem	rolnicze	pozarolnicze
Szczecińskie	Ws*	5,8	6,9	5,3
	Wst**	5,8	6,8	5,2
Koszalińskie	Ws	6,0	6,6	5,6
	Wst	6,2	6,9	5,2
Gdańskie	Ws	6,0	7,4	5,6
	Wst	5,9	7,8	5,2
Olsztyńskie	Ws	6,9	7,6	6,2
	Wst	7,2	8,1	6,1
Północne	Ws	6,2	7,2	5,6
	Wst	6,3	7,5	5,4
Polska	Ws	7,6	8,8	6,9
	Wst	7,3	8,5	6,2

* Ws=surowe współczynniki zgonów.

** Wst=standaryzowane współczynniki zgonów.

jewództw północnych niezależnie od struktury wieku ludności nie różniłyby się istotnie. Pewne większe odchylenia możemy zaobserwować dopiero przy zróżnicowaniu stóp zgonów według źródła utrzymania. Zauważamy, że przy nieziennej strukturze wieku ludności z 1950 r. umieralność wśród utrzymujących się z rolnictwa byłaby we wszystkich województwach północnych z wyjątkiem woj. szczecińskiego oraz Polski wyższa. W woj. olsztyńskim stopa zgonów wzrosłaby z 7,6% do 8,1%. Natomiast przy tym samym założeniu w grupie utrzymujących się z pozarolniczych źródeł umieralność byłaby niższa i to we wszystkich czterech województwach północnych oraz w Polsce.

Zaobserwowane ogólne różnice między surowymi a standaryzowanymi współczynnikami zgonów z lat 1960/61 mogą świadczyć o zmianach, jakie nastąpiły w strukturze wieku ludności rolniczej i pozarolniczej

⁴ Do obliczeń przyjęliśmy struktury ludności wg spisu z 1950 r. w pięcioletnich grupach wieku oraz stopy zgonów z lat 1960/61 w tych samych grupach wieku.

w ciągu dziesięciu lat. Nie upoważniają one nas jednak jeszcze do oceny różnic międzyregionalnych. Ponieważ struktura ludności zarówno ze względu na płeć, wiek i rozpatrywane grupy społeczno-zawodowe w każdym z województw jest odmienna, nasuwa to postulat, aby w dalszych naszych badaniach kształtowanie się umieralności na ziemiach północnych rozpatrzeć w warunkach porównywalnych. Wymagać to będzie podjęcia studiów opartych na wielowariantowych współczynnikach zgonów. Na podstawie dotychczasowych dociekań możemy wysunąć kilka ogólnych stwierdzeń.

1) W badanym przez nas dziesięcioleciu nastąpił wielki spadek umieralności we wszystkich województwach północnych i w Polsce. Szczególnie duże obniżenie liczby zgonów nastąpiło wśród dzieci płci męskiej w wieku 0—4 lat, których rodzice utrzymywali się z pozarolniczych źródeł.

2) W roku 1950 współczynniki zgonów niezależnie od płci, wieku i źródła utrzymania były wśród utrzymujących się z pozarolniczych źródeł wyższe. W roku 1960 wśród utrzymujących się z pozarolniczych źródeł tylko współczynniki ogółem oraz w grupie 0—4 lat były niższe aniżeli w rolnictwie, w pozostałych zaś grupach wieku nadal wyższe.

3) Spośród czterech badanych województw najniższymi współczynnikami zgonów w obydwóch okresach charakteryzuje się woj. gdańskie.

4) Współczynniki poszczególnych województw, obliczone ze względu na wiek i źródło utrzymania, są zbliżone do współczynników ogólnopolskich, co traktujemy jako jeden z symptomów stabilizacji w województwach północnych i pogłębiającej się coraz bardziej integracji tych województw z dawnymi ziemiami Polski.

THE DEATH RATE IN THE NORTHERN REGIONS OF POLAND IN ITS SOCIAL AND VOCATIONAL ASPECT

S u m m a r y

The purpose of the paper is to present differentiated coefficients of death, which relate to two social and vocational groups in the northern regions of Poland in the years of 1950 and 1951 as well as of 1960 and 1961.

The comparisons have been done among deceased whose source of livelihood was agriculture and those who made their lives in non-agricultural occupations.

To northern regions of Poland the author included: the voivodship of Szczecin, Koszalin, Gdańsk and Olsztyn.

As a basis for the calculations served the death registrations in said voivodships in the years of 1950 and 1951 as well as of 1960 and 1961 according to sex, age, source of revenue and the similar data drawn from the census of 1950 and 1960.

On a basis of calculated coefficients of death for each of the four voivodships separately, for all four taken together and for the country as a whole — the author puts forward some observations and assertions:

1) In the examined ten year period a substantial decline in death rate in the northern regions can be observed (the same is true to the country as a whole). A particularly sharp decline has taken place among young boys (the 0—4 year group of age) whose parents made their livelihood in non-agricultural occupations.

2) In the year of 1950 the coefficients of death irrespectively of sex, age and source of revenue were among people finding their livelihood in non-agricultural occupations — higher. In 1960 the coefficients among the said group of population were lower than in agriculture (general coefficients and in the age group of 0—4), whereas in the other age groups they were — as before — higher.

3) Among the four voivodships — the voivodship of Gdańsk characterized itself in both periods by the lowest coefficients.

4) The coefficients of any of the four voivodships with regard to age and source of revenue oscillate around the whole country level — what can be looked upon as a symptom of stabilization of the northern regions and of full integration with the former territories of Poland.